

Lietuvių ir latvių kalbų augalų vardai *Aplinkos apsaugos* žodyne *EnDic2004*

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

IVADINĖS PASTABOS

Suomijos aplinkos apsaugos institutas 2004 m. išleido devynių kalbų – suomių, estų, anglų, prancūzų, vokiečių, švedų, lietuvių, latvių ir rusų (prie nomenklatūrinių vienetų pridėdama dešimtoji – lotynų) – *Aplinkos apsaugos žodyną EnDic2004* (toliau – *EnDic2004* žodynas). Jame fiksuoti 6039 įvairių aplinkos apsaugos sričių, pvz.: biologijos, botanikos, chemijos, ekologijos, fizikos, geografijos, geologijos, medicinos, meteorologijos, jūrininkystės, zoologijos ir kt., terminai.

Lietuvių kalbos terminus *EnDic2004* žodyne pateikė Albina Auksoriūtė ir Angelė Kaulakienė (Lietuvių kalbos institutas), Karolis Jankevičius (Botanikos institutas), Algimantas Paulauskas (Vytauto Didžiojo universitetas), Vytautas Raškauskas (Vilniaus universitetas) ir Petras Zajančkauskas (Ekologijos institutas). Latvių kalbos terminus teikė Ilas Dreijeras (Ilo Dreyer) (Rygos technikos universitetas) ir Andris Spricis (Latvijos universitetas). Juos peržiūrėjo ir papildė Edgaras Vimba (Edgars Vimba), kuriam padėjo Ansis Zyvertas (Ansis Zīverts) (Latvijos žemės ūkio universitetas).

Į žodyną įtraukta dauguma Baltijos jūros regiono sporinių ir žiedinių augalų vardų. Šiame straipsnyje nagrinėjama vienos genetinių ryšių turinčios kalbos grupės – baltų – botanikos nomenklatūra: daugiau negu 300 lietuvių ir latvių augalų genčių ir per 430 rūšių vardų, kurie nagrinėjami kilmės ir darybos aspektais. Straipsnyje gretinant lietuvių ir latvių augalų vardus bandoma nustatyti abiejų kalbų botanikos nomenklatūrų panašumus ir skirtumus.

1735 m. švedų gamtininkas Karlas Linėjus (Carolus Linnaeus) veikale *Gamtos sistema* (*Systema naturae*) paskelbė savo sukurtą pasaulio augalų sistemą. Jis pirmasis sukūrė dvinarę nomenklatūrą, apibrėžė rūšies, genties ir kai kurių aukštesnių taksonominių kategorijų sąvokas, augalų pavadinimų

sudarymo principus (žr. Kutorga 1997: 15). Šveicarų botanikas Alfonsas de Kandolis (Alphonse de Candolle) pirmasis pasiūlė nomenklatūros taisyklių rinkinį, kuris 1867 m. patvirtintas Tarptautiniame botanikų kongrese Paryžiuje. Minėtos nomenklatūros taisyklės sudarė Tarptautinio botanikos nomenklatūros kodekso pagrindą (plačiau žr. Genelytė 2001). Lietuvių ir latvių kalbų augalų vardų nomenklatūra nėra įteisinta oficialiu kodeksu, tačiau sudarant augalų vardus remiamasi tam tikrais Tarptautinio botanikos nomenklatūros kodekso principais.

Prieš pradėdant nagrinėti *EnDic2004* žodyno augalų vardus, svarbu aptarti kai kuriuos terminus, t. y.: *taksonas*, *taksonų rangas*, *nomenklatūra*.

Botanikos terminų žodyne (1965) terminas *taksonas* (gr. *taxis* – sudėstymas, sutvarkymas) apibrėžiamas taip: sistematikos vienetas (rūšis, gentis, šeima, eilė, tipas) (BTŽ 1965: 438). *Taksonų rangas* – apibrėžtos hierarchijos pakopa (БЭС 1986).

Sąvoka *nomenklatūra* mokslinėje literatūroje suprantama nevienodai. Rusų kalbininkė Olga Achmanova *Kalbotyros terminų žodyne* (Словарь лингвистических терминов) nomenklatūrą apibūdina taip: tai mokslo srityje vartojamų specialiųjų terminų (pavadinimų) visuma, tipinių tos srities objektų pavadinimai (tuo nomenklatūra skiriasi nuo terminologijos, kuri apima abstrakčių sąvokų ir kategorijų pavadinimus) (Ахманова 2005: 270). Tatjana Kandelaki pripažįsta, kad į nomenklatūros sąvoką įeina ne tik konkrečių objektų pavadinimai, bet ir kitos kategorijos, pavyzdžiui, metodų, būdų, taip pat technikos veiksmų, operacijų pavadinimai bei su jais susiję trumpiniai – indeksai, tipai, modeliai ir kt. (Канделаки 1973: 64–65). Latvių terminologė Valentina Skujinia (Valentīna Skujiņa) nurodo pagrindinį terminologijos ir nomenklatūros skirtumą: termino paskirtis – pavadinti objektą pagal esminius jo požymius, o nomenklatūrinio vieneto – tik pagal išorinį (simbolinį) požymį (Skujiņa 2002: 44).

Augalų genčių vardai straipsnyje nagrinėjami sinchroniškai, jie skirstomi į darybiškai neskaidomus vardus ir darinius.

LIETUVIŲ IR LATVIŲ AUGALŲ GENČIŲ VARDAI

Iš septynių pagrindinių taksonų rangų *EnDic2004* žodyne pateikti tik du – genties ir rūšies. Genties vardas reiškiamas vienu lotynišku žodžiu. Lietuviškas genties vardas sudarytas iš vieno žodžio, pateikiamo vienaskaitos vardininko linksniu. Latvių kalboje augalų genčių vardai pagal šios kalbos

terminologijos normas taip pat yra vienažodžiai, tačiau vartojama daugiskaitos forma (žr. Stalažs 2004: 22), pvz.¹:

L116 lot. *Larix* – liet. *maumedis* – latv. *lapegles*;

M448 lot. *Pinus* – liet. *pušis* – latv. *priedes*;

P058 lot. *Salix* – liet. *gluosnis*, *karklas* – latv. *vītoli* un *kārkli*;

P408 lot. *Alchemilla* – liet. *rasakila* – latv. *rasakrēsliņi*²;

P610 lot. *Fagus* – liet. *bukas* – latv. *dižskābarži*;

S133 lot. *Pleurozium* – liet. *šilsamanė* – latv. *rūsaines*.

Lietuvių ir latvių kalbų genčių vardai įeina į rūšinio pavadinimo sudėtį, tad straipsnyje kartu aptariami ir atskirai teikiami genčių vardai, ir į rūšių vardų sudėtį įeinantys genčių vardai. Iš viso augalų genčių vardų *EnDic2004* žodyne rasta apie 300, iš jų tik atskirai pateikti genčių vardai sudaro 8%.

Darybiškai neskaidomi augalų genčių vardai. Darybiškai neskaidomi lietuvių ir latvių kalbų augalų genčių vardai pagal kilmę priskiriami veldiniams, t. y. senajai indoeuropiečių, bendrajai baltų ir slavų kalbų ir tik baltų kalboms būdingai leksikai. Seniausiu leksikos sluoksniu laikoma indoeuropiečių leksika, kurios pavyzdžių (apie 3% visų genčių vardų) galima rasti nagrinėjamame žodyne³:

H265 lot. *Avena fatua* – liet. *tuščioji aviža* – latv. *vējauza* (latv. *vējš* „vėjas“ LLKŽ 766; *auza* „aviža“ LLKŽ 99), plg. rus. *овсюг, овёс нymoй*. Senosios indoeuropiečių leksikos žodis, kuris išlaikytas didesnėje indoeuropiečių kalbų dalyje (žr. Sabaliauskas 1990: 38; Karulis 2001: 93);

K488 lot. *Dryopteris filix-mas* – liet. *kelminis papartis* – latv. *melnā vīr-paparde* (latv. *vīrs* „vyras“ LLKŽ 781; *paparde* „papartis“ LLKŽ 506), plg. vok. *gemeiner Wurmfarne m.* Atitikmenų galima rasti ne tik germanų, bet ir slavų kalbose, plg. sen. vok. aukšt. *farn*, rus. *nanopomъ*, lenk. *paproc*, bulg. *nanpam*, (žr. Sabaliauskas 1990: 42; Karulis 2001: 652);

K530 lot. *Betula* – liet. *beržas* – latv. *bērzi*, plg. rus. *берёза*, vok. *Birke f*, angl. *birch*. Priklauso senajam indoeuropiečių leksikos sluoksniui, plg. lenk. *brzoza*, bulg. *бреза* (žr. Sabaliauskas 1990: 39; Karulis 2001: 122);

K581 lot. *Pinus contorta* – liet. *suktaspyglė pušis*, plg. latv. *klinškalnu*

¹ Pavyzdžiuose pateikiama didžioji raidė ir skaičius rodo terminų straipsnio *EnDic2004* žodyne numerį, toliau – lotyniškas, lietuviškas ir latviškas augalo vardas. Gretininimo atvejais nurodomi rusiški, vokiški, angliški ar kitų kalbų augalų vardai.

² Turi būti *rasakrēsliņi* (LAN 2003: 311).

³ Aiškumo dėlei nagrinėjami lietuvių ir latvių augalų genčių vardai ir aprašomų augalų rūšių vardų rūšiniai dėmenys yra išretinti.

*priede*⁴. Liet. *Pušis* sietina su pr. *peuse* (žr. Sabaliauskas 1990: 42) Įvairių kalbininkų nuomone, latvių kalboje vartojamas gana neaiškos kilmės žodis *priede* (Karulis 2001: 714);

K778 lot. *Ulmus laevis* – liet. *vinkšna* – latv. *parastā vīksna*, plg. rus. *вяз*, lenk. *wiąz* (žr. Sabaliauskas 1990: 44; Karulis 2001: 1162);

L149 lot. *Alnus* – liet. *alksnis* – latv. *alkšņi*, plg. rus. *ольха*, vok. *Erle*, lenk. *olcha*, bulg. *елха* (žr. Sabaliauskas 1990: 38; Karulis 2001: 66);

M289 lot. *Malus sylvestris* – liet. *miškinė obelis* – latv. *mežābele* (latv. *mežs* „miškas, giria“ LLKŽ 412, *ābele* „obelis“ LLKŽ 16), plg. rus. *лесная яблоня*. Senosios indoeuropiečių leksikos žodis, plg. lenk. *jabłoń*, bulg. *аблан* (žr. Sabaliauskas 1990: 41; Karulis 2001: 53);

S007 lot. *Fraxinus* – liet. *uosis* – latv. *oši*, plg. rus. *ясень*, vok. *Esche f*, angl. *ash*. Skirtingai nuo kitų indoeuropiečių kalbų, baltų kalbų žodis yra išlaikęs beveik nepakitusių formą, plg. lenk. *jasień*, bulg. *ясен* (žr. Sabaliauskas 1990: 44; Karulis 2001: 636);

T277 lot. *Padus avium*, *Prunus padus*, *Prunus racemosa* – liet. *paprastoji ieva* – latv. *parastā ieva*, plg. rus. *ива*, lenk. *iwa*, bulg. *ива* (žr. Sabaliauskas 1990: 39; Karulis 2001: 338);

V002 lot. *Acer* – liet. *klevas* – latv. *kļavas*, plg. rus. *клён*, lenk. *klon*, bulg. *клен* (žr. Sabaliauskas 1990: 40; Karulis 2001: 408).

Reikėtų paminėti keletą augalų vardų, kurie sietini su senąja indoeuropiečių leksika, tačiau formaliai juos galima darybiškai skaidyti, pvz.:

J013 lot. *Chenopodium album* – liet. *baltoji balanda* – latv. *baltā balanda*⁵, plg. rus. *белая марь*, vok. *weißer Gänsefuß m*, angl. *goosefoot*. Pagal A. Sabaliauską, tai yra tik šioms dviem kalboms būdingas pavadinimas, sietinas su liet. *baltas*, latv. *balts* (Sabaliauskas 1990: 155; Karulis 2001: 99);

M406 lot. *Vaccinium myrtillus* – liet. *mėlynė* – latv. *mellene*. Sietina su liet. *mėlas*, *mėlynas*, latv. *meln* „juodas“ (žr. Sabaliauskas 1990: 160; Karulis 2001: 580–581);

V019 lot. *Rubus idaeus* – liet. *avietė* – latv. *meža avene*, plg. rus. *обыкновенная малина*, vok. *Himbeere f*, angl. *raspberry*. Pavadinimas sietinas su liet. *avis* (Sabaliauskas 1990: 154; Karulis 93).

Keletą baltų ir slavų kalbų (maždaug 1% visų genčių vardų) leksikos augalų vardų bendrybių taip pat galima rasti *EnDic2004* žodyne, pvz.:

⁴ Tais atvejais, kai lietuviškas ar latviškas augalo vardas neatitinka nagrinėjamo teiginio, nurodoma *plg.*

⁵ Žr. Edelmane 1978.

K474 lot. *Picea* – liet. *eglė* – latv. *egle*. Plg. rus. *ель*, lenk. *jodła*, bulg. *ела*, ček. *jedle* (Sabaliauskas 1990: 120; Karulis 2001: 261);

K129 lot. *Calluna vulgaris* – liet. *šilinis viržis* – latv. *parastais virsis*. Plg. rus. *вереск*, lenk. *wrzos*, ček. *wřes* (Sabaliauskas 1990: 122; Karulis 2001: 1174);

L112 lot. *Tilia* – liet. *liepa* – latv. *liepa*. Plg. rus. *луна*, lenk. *lipa*, bulg. *луна* (Sabaliauskas 1990: 121; Karulis 2001: 525–526);

P200 lot. *Sorbus aucuparia* – liet. *paprastasis šermukšnis* – latv. *parastais pīlādzis*. Lietuvių augalo vardą A. Sabaliauskas laiko baltų ir slavų leksinėmis bendrybėmis (žr. Sabaliauskas 1990: 121). Latvių augalo vardas *pīlādzis* yra skolinys iš lyvių kalbos *pīlag* (Karulis 2001: 682).

Žodyne rasta lietuvių ir latvių kalbų augalų vardų genčių bendrybių (apie 4%), būdingų tik baltų kalboms, pvz.:

H275 lot. *Humulus lupulus* – liet. *paprastasis apynys* – latv. *parastais arpinis*, plg. rus. *обыкновенный хмель*, vok. *Hopfen m*, angl. *hop*. Būdinga tik lietuvių ir latvių kalbai (Sabaliauskas 1990: 154; Karulis 2001: 71);

J085 lot. *Phragmites communis*, *Phragmites australis* – liet. *paprastoji nendrė* – latv. *parastā niedre*, plg. rus. *обыкновенный тростник*, vok. *gemeines Schilfrohr n*, angl. *common reed*. Su liet. *nendrė*, latv. *niedre* mėginama sieti sanskrito *naḍāḥ*, tačiau siejimas labai abejotinas (Sabaliauskas 1990: 157; Karulis 2001: 626);

M442 lot. *Trifolium montanum* – liet. *kalninis dobilas* – latv. *kalnu āboliņš*, plg. rus. *горный клевер*, vok. *Bergklee m*, angl. *mountain clover*. Vėikiausiai tai yra tik baltų kalboms būdingas pavadinimas (Sabaliauskas 1990: 155; Karulis 2001: 54);

P529 lot. *Vaccinium vitis-idaea* – liet. *bruknė* – latv. *brūklene*, plg. rus. *брусника*, vok. *Preiselbeere f*, angl. *cowberry*, *lingonberry*. A. Sabaliauskas šį pavadinimą sieja su liet. *braukti*, latv. *braukt* (žr. Sabaliauskas 1990: 155), o K. Karulio nuomone, minėtas žodis sietinas su slavų kalbomis, plg. rus. *брусника*, ukr. *брусніця*, bulg. *брусніца* (žr. Karulis 2001: 147–148);

T031 lot. *Quercus robur* – liet. *paprastasis qžuolas* – latv. *parastais ozols*, plg. rus. *обыкновенный (черешчатый) дуб*, vok. *Stieleiche f*, angl. *common oak*. Tai neaiškios kilmės augalų vardai, būdingi tik baltų kalboms (žr. Sabaliauskas 1990: 155; Karulis 2001: 638);

T202 lot. *Salix cinerea* – liet. *pilkasis karklas* – latv. *pelēkais kārklis*, plg. rus. *пенельная ива*, vok. *Grauweide f*, angl. *grey willow*. Kitose indoeuropiečių kalbose žodis atitikmenų neturi (Sabaliauskas 1990: 156);

V067 lot. *Carpinus betulus* – liet. *paprastasis skroblas* – latv. *parastais skābardis*, plg. rus. *обыкновенный граб*, vok. *Weißbuche f*, angl. *hornbeam, white beech*. Tokie augalų vardai priskiriami tik baltų kalboms būdingam leksikos sluoksniui (žr. Sabaliauskas 1990: 158), tačiau galima sieti ir su senąja indoeuropiečių leksika (žr. Karulis 2001: 824);

V449 lot. *Aegopodium podagraria* – liet. *paprastoji garšva* – latv. *podagras gārša*, plg. rus. *обыкновенная сныть*, vok. *Geißfuß m*, angl. *ground elder, [common] goatweed*. Tai baltų kalbų bendrybės (Karulis 2001: 290–291).

Nedidelę lietuvių ir latvių kalbų augalų genčių vardų dalį nagrinėjamame *EnDic2004* žodyne sudaro skolininė leksika. Skoliniai paprastai yra skirstomi į senuosius skolinius ir naujuosius. Senieji skoliniai (apie 3% visų genčių vardų) yra gauti iš finų (a), slavų (b) ir germanų (c) kalbų, pvz.:

a) K240 lot. *Juniperus* – liet. *kadagys* – latv. *kadiķi*. Abiejų kalbų žodžius galima laikyti skoliniais iš finų kalbų (Sabaliauskas 1990: 226; Karulis 2001: 366);

K600 lot. *Equisetum* – liet. *asiūklis* – latv. *kosas*. Daugelis finų kalbų tyrinėtojų liet. *asiūklį* laiko finiškos kilmės (Sabaliauskas 1990: 226), latv. *kosas* – gali būti latviškos kilmės žodis (Karulis 2001: 415);

b) H213 lot. *Dianthus arenarius* – liet. *smiltyninis gvazdikas* – latv. *smiltāju nelķe*. Slavų kalbose *gvazdikas* padarytas pagal vokiečių kalbos gėlės pavadinimą, plg. vok. aukšt. *Näglein* „gvazdikas“: *Nagel* „vinis“ – rus. *гвоздика*: rus. *гвоздь* „vinis“ (Sabaliauskas 1990: 239). Latv. *nelķe* greičiausiai yra vokietybė, plg. vok. *Nelke f*;

J165 lot. *Heracleum* – liet. *barštis*, plg. latv. *latvinis*, rus. *борщевик*. Lietuvių kalbos augalo genties vardas yra slaviškos kilmės žodis (žr. Sabaliauskas 1990: 237), latvių kalbos augalo vardas yra darinys;

K106 lot. *Acorus calamus* – liet. *balinis ajeras* – latv. *smaržīgā kalme*. Liet. *ajeras* laikomas lietuvių kalbos slavybe, plg. lenk. *ajer*, baltar. *гвоздук*, lenk. *gwoździk* (žr. Sabaliauskas 1990: 237). Latvių *kalme* yra skolinys iš vok. *Kalmus m* (Karulis 2001: 371);

K697 lot. *Carum carvi* – liet. *paprastasis kmynas* – latv. *parastā ķimene*, plg. rus. *обыкновенный тмин*, vok. *Kümmel m*. Lietuvių augalo genties vardas yra slavybė. Į slavų kalbas pavadinimas *kmynas* pateko iš vokiečių ir graikų, o gal net iš lotynų kalbos (žr. Sabaliauskas 1990: 239–240). Latviškas augalo vardas atėjo iš vokiečių kalbos (Karulis 2001: 473);

V279 lot. *Mentha aquatica* – liet. *vandeninė mėta* – latv. *ūdens mētra*, plg. rus. *водная мята*. Lietuvių ir latvių augalo genties vardas atėjęs iš slavų kalbų (žr. Sabaliauskas 1990: 241, Karulis 2001: 585);

c) H217 lot. *Papaver dubium* – liet. *dirvinė aguona* – latv. *lauku magone*, plg. vok. *Hügelmaht*, rus. *сомнительный мак*. Abiejų kalbų augalų genčių vardai pasiskolinti iš germanų kalbų (Sabaliauskas 1990: 261, Karulis 2001: 557);

H230 lot. *Vicia sepium* – liet. *patvorinis vikis* – latv. *žogu vīķis*, plg. vok. *Zaunwicke f*, rus. *заборный горошек*. Abiejų kalbų genties vardas kilęs iš vokiečių kalbos (žr. Sabaliauskas 1990: 262, Karulis 2001: 1163).

EnDic2004 žodyne naujieji skoliniai, t. y. lietuvių ir latvių kalbų augalų genčių vardai, yra perimti iš lotyniškos nomenklatūros – lietuvių kalboje jų rasta apie 6% (a), latvių – beveik 12% visų genčių vardų (b), pvz.:

a) L135 lot. *Polemonium caeruleum* – liet. *mėlynasis palemonas*, plg. latv. *zilā kāpnīte*, rus. *голубая синюха*, pranc. *polémoine f bleue*;

N102 lot. *Lobelia dortmanna* – liet. *ežerinė lobelija* – latv. *ūdeņu lobēlija*, plg. rus. *лобелия Дортмана*, vok. *Wasserlobelie*, angl. *water lobelia*;

R268 lot. *Ramalina* – liet. *ramalina* – latv. *ramalīnas*, plg. rus. *рамалина*;

V098 lot. *Linnaea borealis* – liet. *šiaurinė linėja* – latv. *ziemeļu linneja*, plg. rus. *северная линнея*;

b) H240 lot. *Cetraria* – latv. *cetrārijas*, plg. liet. *kerpena*, rus. *цетрария*, angl. *cetraria lichen*;

I135 lot. *Spirodela polyrhiza* – latv. *parastā spirodela*, plg. liet. *daugiašaknė maurė*, rus. *обыкновенный многокоренник*;

K195 lot. *Parmelia* – latv. *parmēlijas*, plg. liet. *kežas*, rus. *пармелия*;

K305 lot. *Xanthoria* – latv. *ksantorijas*, plg. liet. *geltonkerpė*, rus. *ксантория*;

K404 lot. *Lobaria* – latv. *lobārijas*, plg. liet. *platužė*, rus. *лобария*;

L170 lot. *Scheuchzeria palustris* – latv. *purva šeihcērija*, plg. liet. *pelkinė liūnsargė*, rus. *болотная шейхцерия*;

L420 lot. *Bryoria* – latv. *brīorijas*, plg. liet. *laumagaurė*;

P055 lot. *Hypogymnia* – latv. *hipogimnijas*, plg. liet. *plynkežis*, rus. *гипогимния*, vok. *Hypogymnia*;

R023 lot. *Sphagnum* – latv. *sfagni*, plg. liet. *kiminas*, rus. *торфяной мох*, *сфагнум*, angl. *sphagnum moss*;

T183 lot. *Cladonia* – latv. *kladonijas*, plg. liet. *šiūrė*.

Dariniai. Žymus lietuvių terminologas Kazimieras Gaivenis straipsnyje *Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai* (žr. Gaivenis 1985) yra išnagrinėjęs 724 lietuvių kalbos augalų genčių ir 2153 augalų rūšių vardus, pa-

teiktus šešiuose *Lietuvos TSR floros* (1959–1980) tomuose. Pasak jo, apie 69% lietuviškų genčių vardų turi darybinių požymių. *EnDic2004* žodyne lietuviškų darinių rasta 83%, o latviškų⁶ – 77%.

Botanikos nomenklatūroje, kaip ir kitų mokslų terminijoje, vyrauja priešagų darybos žodžiai⁷ – lietuvių apie 42%, latvių apie 32%. Abiejų baltų kalbų augalų vardai daugiausia yra priešagos liet. *-enis*, *-enė* (a), atitinkamai latv. *-enis*, *-ene* (b) vediniai, pvz.:

a) K307 lot. *Lotus corniculatus* – liet. *paprastasis gargždenis*, plg. latv. *ragainais vainagnadziņš*;

L336 lot. *Cardamine pratensis* – liet. *pievinė kartenė*, plg. latv. *plavas ķērsa*;

M377 lot. *Hedera helix* – liet. *paprastoji gebenė*, plg. *parastā efeja*, *Baltijas efeja*;

N004 lot. *Usnea* – liet. *kedenė*, plg. latv. *usnejas*;

S189 lot. *Loiseleuria procumbens* – liet. *šliaužiantysis bruknenis*, plg. latv. *gulošā loazelērija*;

S292 lot. *Sium latifolium* – liet. *plačialapė drėgmenė*, plg. latv. *platlapu cemere*;

b) M272 lot. *Geranium sylvaticum* – latv. *meža gandrene*, plg. liet. *miškinis snaputis*;

M385 lot. *Ribes nigrum* – latv. *melnā upene*, plg. liet. *juodasis serbentas*;

N104 lot. *Centaurea phrygia* – latv. *bārksu dzelzene*, plg. liet. *juodagalvė bajorė*;

P140 lot. *Convolvulus arvensis* – latv. *tīruma tītenis*, plg. liet. *dirvinis vijoklis*;

R271 lot. *Knautia arvensis* – latv. *tīruma pēterene*, plg. liet. *dirvinė buožainė*;

U011 lot. *Potamogeton natans* – latv. *peldošā glīvene*, plg. liet. *plūduriuojančioji plūdė*.

Prie produktyvių priešagų skirtinos deminutyvinės priešagos liet. *-ytė*, *-utis*, *-utė* bei *-ėlis*, *-ėlė* (a) ir latv. *-ītis*, *-īte* bei *-iņš*, *-iņa* (b), pvz.:

a) *-ytė*: P139 lot. *Barbarea vulgaris* – liet. *paprastoji barborytė*, plg. latv. *parastā zvērene*;

⁶ Nagrinėjant latvių augalų vardų darybą, remtasi Inesės Edelmanės (Inese Edelmane) straipsniu *Augu nosaukumu darināšanas veidi latviešu valodā* (1978).

⁷ Terminologas Stasys Keinys yra daug tyrinėjęs ir rašęs apie lietuvių kalbos terminų darybą. Jo nuomone, dauguma terminologijoje vartojamų darinių daiktavardžių yra išvesti su priešagomis (Keinys 2005: 21).

T275 lot. *Anthoxanthum odoratum* – liet. *kvapioji gardūnytė*, plg. latv. *parastā smaržzāle*;

I132 lot. *Rhinanthus angustifolius*, *Rhinanthus serotinus* – liet. *didysis barškutis*, plg. latv. *lielais zvagulis*;

K119 lot. *Matricaria recutita* – liet. *vaistinė ramunėlė*, *ramunėlis*, plg. latv. *ārstniecības kumelīte*;

K396 lot. *Cerastium arvense* – liet. *dirvinė glažutė*, plg. latv. *tīruma raudzene*;

M444 lot. *Origanum vulgare* – liet. *paprastasis raudonėlis*, plg. latv. *parastā raudene*;

O067 lot. *Maianthemum bifolium* – liet. *dvilapė medutė*, plg. latv. *divlapu žagatiņa*;

P152 lot. *Thlaspi arvense* – liet. *dirvinė čiužutė*, plg. latv. *tīruma naudulis*;

U019 lot. *Campanula latifolia* – liet. *plačialapis katilėlis*, plg. latv. *platlapu pulkstenīte*;

b) J076 lot. *Trifolium arvense* – latv. *mataināis āboliņš*, plg. liet. *dirvinis dobilas*;

K308 lot. *Sedum acre* – latv. *kodīgais laimiņš*, plg. liet. *aitrusis šilokas*;

K402 lot. *Viola tricolor* – latv. *trejkrāsu atraitnīte*, plg. liet. *trispalvė našlaitė*;

M212 lot. *Lathyrus maritimus* – latv. *jūrmalas dedestiņa*, plg. liet. *pajūrinis pelėžirnis*;

N018 lot. *Echium vulgare* – latv. *parastāis daglītis*, plg. *paprastasis eženis*;

P593 lot. *Corydalis solidā* – latv. *Hallera cīrulītis*, plg. liet. *paprastasis rūtenis*;

V063 lot. *Melilotus albus* – latv. *baltais amoliņš*, plg. liet. *baltažiedis barkūnas*.

Kitų lietuvių (a) ir latvių (b) priesagų vedinių *EnDic2004* žodyne rasta mažiau, pvz.:

a) -*ėnis*: R047 lot. *Fucus vesiculosus* – liet. *pūslėtasis guveinis*, plg. latv. *pūšļu fuks*;

V042 lot. *Chamaedaphne calyculata* – liet. *durpyninis bereinis*, plg. latv. *ārkausa kasandra*;

-*ynas*: N046 lot. *Ranunculus acris* (*acer*) – liet. *aitrusis vėdrynas*, plg. latv. *kodīgā gundega*;

P622 lot. *Corylus avellana* – liet. *paprastasis lazdynas*, plg. latv. *parastā lazda*;

-ingė: S327 lot. *Lysimachia nummularia* – liet. *šliaužiančioji šilingė*, plg. latv. *plavas zeltene*;

T282 lot. *Trichophorum cespitosum* – liet. *kupstinė kūlingė*, plg. latv. *ciņu mazmeldrs*;

-ūnė: R008 lot. *Littorella uniflora*, *Plantago uniflora* – liet. *ežerinė kraštūnė*, plg. latv. *vienzieda krastene*;

-uonė: V262 lot. *Hippuris vulgaris* – liet. *paprastoji uodeguonė*, plg. latv. *parastā skujene*;

b) -aine: L182 lot. *Rhytidiadelphus* – latv. *spuraines*, plg. liet. *kerėža*;
S422 lot. *Senecio paludosus* – latv. *krasmalas krustaine*, plg. liet. *aukštoji žilė*;

-ele: K142 lot. *Linaria vulgaris* – latv. *parastā vīrcelē*, plg. liet. *paprastoji linažolė*;

R252 lot. *Berberis vulgaris* – latv. *parastā bārbele*, plg. liet. *paprastasis raugerškis*;

-ulis: A235 lot. *Anemone sylvestris* – latv. *meža virbulis*, plg. liet. *lieknoji plukė*.

Reikia pabrėžti, kad latvių augalų genčių vardai dažnai sudaryti su dviem priesagomis: -en- + -īte arba -el + -īte (mažybinė), pvz.:

Y140 lot. *Goodyera repens* – latv. *ložņu saulenīte*, plg. liet. *šliaužiančioji sidabriukė*;

K252 lot. *Polygala amarella* – latv. *rūgtā ziepenīte*, plg. liet. *karčioji putokšlė*;

K397 lot. *Gentianella campestris* – latv. *lauka drudzenīte*, plg. liet. *ganyklinė gencijonėlė*;

R149 lot. *Sagina procumbens* – latv. *gulošā gaurenīte*, plg. liet. *gulsčioji žemenė*;

-el + -īte: K401 lot. *Dianthus deltoides* – latv. *dzirkstelīte*, plg. liet. *šilinis gvazdikas*;

M192 lot. *Aster tripolium*, *Tripolium vulgare* – latv. *jūrmalas miķelīte*, plg. liet. *trispalvis astras*;

P197 lot. *Matricaria discoidea* – latv. *maura kumelīte*, plg. liet. *bevainikė ramunė*.

Lietuvos TSR floroje pateikti sudurtiniai lietuvių kalbos augalų genčių vardai gausumu (apie 33% visų darinių) nusileidžia tik priesagų vediniams (Gaivenis 1985: 167). Dūrinių kūrimo tendencija būdinga ir latvių kalbos

augalų vardams (Ėdelmane 1968: 105). Tai matyti ir iš *EnDic2004* žodyne pateiktų sudurtinių augalų genčių vardų: lietuviškų rasta 29%, latviškų gerokai daugiau – 37% visų genčių vardų, pvz.:

I151 lot. *Arctium lappa* – liet. *didžioji varnalėša* – latv. *lielais diždadzis* (latv. *dižs* „didus, didingas“ LLKŽ 161, *dadzis* „dagys“ LLKŽ 142);

K394 lot. *Potentilla anserina* – liet. *žąsinė sidabražolė*, plg. latv. *maura retējs* (latv. *retēt* „retėti“ LLKŽ 605);

K406 lot. *Primula veris* – liet. *pavasarinė raktažolė* – latv. *gaiļbiksīte* (latv. *gailis* „gaidys“ LLKŽ 204, *biksītes* „kelnytės“ LLKŽ 116);

K782 lot. *Oxalis acetosella* – liet. *paprastasis kiškiakopūstis* – latv. *meža zaķskābene* (latv. *zaķis* „kiškis, zuikis“ LLKŽ 787, *skābene* „rūgštyne“ LLKŽ 667), plg. rus. *обыкновенная кислица, заячья капуста*;

K594 lot. *Scirpus sylvaticus* – liet. *liekninis viksvameldis*, plg. latv. *meža mēldrs* (latv. *mēldrs* „mēldas“ LLKŽ 407);

K765 lot. *Pulsatilla patens*, *Anemone patens* – liet. *vėjalandė šilagėlė* – latv. *meža silpurene* (latv. *sils* „šilas“ LLKŽ 664, *purene* „puriena“ LLKŽ 590);

M262 lot. *Gymnocarpium dryopteris* – liet. *trikampis tikrapapartis* – latv. *ozolu kailpaparde* (latv. *ozols* „ąžuolas“ LLKŽ 489, *kails* „nuogas“ LLKŽ 315, *paparde* „papartis“ LLKŽ 506);

P094 lot. *Saxifraga granulata* – liet. *gumbuotoji uolaskėlė* – latv. *plavas akmeņlauzīte* (latv. *akmens* „akmuo“ LLKŽ 35, *lauzt* „laužti“ LLKŽ 374);

P231 lot. *Gagea minima* – liet. *mažoji vištapienė* – latv. *mazā zeltstarīte* (latv. *zelts* „auksas“ LLKŽ 789, *starot* „spinduliuoti; žibėti“ LLKŽ 690);

P508 lot. *Solanum dulcamara* – liet. *karklavijas* – latv. *bebrukārklīņš* (latv. *bebrs* „bebras“ LLKŽ 108, *kārklis* „karklas“ LLKŽ 323);

V377 lot. *Euphorbia helioscopia* – liet. *dirvinė karpažolė* – latv. *saules dievkrēsliņš* (latv. *Dievs* „Dievas“ LLKŽ 163, *krēsls* „kėdė, krėslas“ LLKŽ 352);

K722 lot. *Comarum palustre*, *Potentilla palustris* – latv. *purva vārnkāja* (latv. *vārna* „varna“ LLKŽ 762, *kāja* „koja“ LLKŽ 316), plg. liet. *pelkinis sūdras*;

M221 lot. *Ranunculus baudotii* – latv. *jūras ūdensgundega* (latv. *ūdens* „vanduo“ LLKŽ 737, *gundega* „vėdrynas“ LLKŽ 225), plg. liet. *jūrinis vėdrynas*;

V212 lot. *Calla palustris* – latv. *purva cūkausis* (latv. *cūka* „kiaulė“ LLKŽ 143, *auss* „ausis“ LLKŽ 97), plg. liet. *pelkinis žinginyš*;

V300 lot. *Trapa natans* – latv. *peldošais ezerrieksts* (latv. *ezers* „ežeras“ LLKŽ 196, *rieksts* „riešutas“ LLKŽ 607), plg. liet. *plūduriuojantis agaras*.

Galūnių vediniai lietuviškoms (a) ir latviškoms (b) augalų gentims pavadinti vartojami retai, tačiau jie yra populiariesni už priešdėlių vedinius (c, d), pvz.:

a) -a: N099 lot. *Orthilia secunda* – liet. *vienašalė užgina*, plg. latv. *laimes palēcīte*;

-ē: K470 lot. *Galeopsis speciosa* – liet. *geltonžiedė aklė*, plg. latv. *raibais aklis*;

L334 lot. *Pedicularis palustris* – liet. *pelkinė glindė*, plg. latv. *purva jāņ-eglīte*;

P154 lot. *Senecio vulgaris* – liet. *paprastoji žilė*, plg. latv. *parastā krus-taine*;

R214 lot. *Symphytum officinale* – liet. *vaistinė taukė*, plg. latv. *ārstniecības tauksakne*;

-is: E149 lot. *Petasites hybridus* – liet. *plačialapis šaukštis*, plg. latv. *bastarda tūsklape*;

K400 lot. *Artemisia campestris* – liet. *dirvoninis kietis*, plg. latv. *lauka vībotne*;

S405 lot. *Ledum palustre* – liet. *pelkinis gailis*, plg. latv. *purva vaivariņš*;

b) -a: J013 lot. *Chenopodium album* – latv. *baltā balanda*, plg. liet. *baltoji balanda*;

-e: H003 lot. *Populus tremula* – latv. *parastā apse*, plg. liet. *drebulė, epušė*;

-is: K158 lot. *Galeopsis tetrahit* – latv. *parastais aklis*, plg. liet. *dirvinė aklė*;

c) lietuviški priešdėlių vediniai:

R165 lot. *Lycopodium annotinum* – liet. *miškinis pataisas*, plg. latv. *gada staipeknis*;

T107 lot. *Lysimachia thyrsiflora* – liet. *puokštinė poraistė*, plg. latv. *dzeltenā ķekarzeltene*;

d) latviški priešdėlių vediniai:

S398 lot. *Lathraea squamaria* – latv. *sārtā bezlape*, plg. liet. *gegužinė žvynšaknė*;

V066 lot. *Lamium album* – latv. *baltā panātre*, plg. liet. *baltažiedė notrelė*.

EnDic2004 žodyne augalų genčių vardai daugiausia sudaryti su šiomis

priesagomis: liet. *-enis*, *-ene*, atitinkamai latv. *-enis*, *-ene* ir liet. *-ytis*, *-ytė*, latv. *-ītis*, *-īte*, tačiau pastebėta, kad pagrindinis latvių kalbos augalų vardų darybos būdas yra ne priesagų vedyba, o dūryba.

LIETUVIŲ IR LATVIŲ KALBŲ AUGALŲ RŪŠIŲ VARDAI

Kaip reikalauja Tarptautinis botanikos nomenklatūros kodeksas, augalų rūšys vadinamos dviem lotyniškais žodžiais. Šie dvinariai dariniai yra sudaryti iš genties pavadinimo ir rūšinio pažyminio (Genelytė 2001: 134). Lietuvių ir latvių kalbų augalų rūšių vardų struktūra skiriasi nuo lotyniškų: pagrindinis (antrasis) dėmuo nurodo gentį, o šalutinis (pirmasis) – rūšį (žr. Gaivenis 1985: 174).

Abiejų kalbų augalų rūšių vardams būdingi keli raiškos būdai. Lietuvių kalboje vartojamas priesagos *-inis*, įvardžiuotinis arba sudurtinis būdvardis, ir daiktavardžio kilmininkas, kai vartojami rūšiniai asmenvardiniai dėmenys. Latvių kalboje rūšiniai dėmenys reiškiami daiktavardžio, kuris dažnai yra ir sudurtinis, kilmininku arba įvardžiuotiniais būdvardžiais.

Lietuvių kalboje augalo rūšinis dėmuo dažnai reiškiamas priesagos *-inis* būdvardžiu – 38%, pvz.:

H123 lot. *Campanula patula* – liet. *pievinis katilėlis*, plg. latv. *pļavas pulkstenīte* (latv. *pļava* „pieva“ LLKŽ 574);

K192 lot. *Fragaria viridis* – liet. *šlaitinė žemuogė*, plg. latv. *spradzene*;

M368 lot. *Ranunculus ficaria*, *Ficaria verna* – liet. *pavasarinis švitriešis*, plg. latv. *pavasara mazpurenīte* („pavasario“ LLKŽ 536);

P146 lot. *Viola arvensis* – liet. *dirvinė našlaitė*, plg. latv. *tīruma atraitnīte* (latv. *tīrums* „dirva, laukas“ LLKŽ 726);

R102 lot. *Alisma plantago-aquatica* – liet. *gyslotinis dumblialaiškis*, plg. latv. *parastā cirvene* („paprastoji“ LLKŽ 511);

S401 lot. *Myrica gale* – liet. *pajūrinis sotvaras*, plg. latv. *parastā purv-mirte, balzamkārklis* („paprastoji“ LLKŽ 511).

Lietuvių ir latvių botanikos nomenklatūroje didelė dalis rūšinių dėmenų reiškiamą įvardžiuotiniu būdvardžiu – atitinkamai 38% ir 43%, pvz.:

K689 lot. *Solidago virgaurea* – liet. *paprastoji rykštenė* – latv. *dzeltenā zeltgalvīte* („geltonoji“ LLKŽ 181);

L132 lot. *Viola mirabilis* – liet. *puošnioji našlaitė* – latv. *brīnumainā vizbulīte* („nuostabioji“ LLKŽ 124);

P236 lot. *Lemna minor* – liet. *mažoji plūdena* – latv. *mazais ūdenszieds* („mažasis“ LLKŽ 404);

T284 lot. *Polygala comosa* – liet. *skiauterėtoji putokšlė* – latv. *cekulainā ziepenīte* (latv. *cekulains* „kuoduotas“ LLKŽ 132);

U034 lot. *Nuphar lutea* – liet. *paprastoji lūgnė* – latv. *dzeltenā lēpe* („geltonoji“ LLKŽ 180).

Beveik 24% rastų lietuvių kalbos augalų rūšinių dėmenų yra sudurtiniai būdvardžiai, pvz.:

H294 lot. *Hieracium pilosella*, *Pilosella officinarum* – liet. *vienagraižė kudlė*, plg. latv. *matainā pamauraga* (latv. *matains*, -a „plaukuotas“ LLKŽ 401);

H295 lot. *Cirsium heterophyllum* – liet. *įvairialapė usnis* – latv. *dažādla-pu dadzis* (latv. *dažāds*, -a „įvairus“ LLKŽ 180, *lapa* „lapas“ LLKŽ 371);

P198 lot. *Polygonum aviculare* – liet. *nelygialapis rūgtis* – latv. *dažādla-pu sūrene* (latv. *dažāds*, -a „įvairus“ LLKŽ 180, *lapa* „lapas“ LLKŽ 371);

R177 lot. *Impatiens parviflora* – liet. *smulkiažiedė sprigė* – latv. *sīkziežu sprigane* („smulkiažiedis“ LLKŽ 664);

S511 lot. *Hypericum maculatum* – liet. *keturbriaunė jonažolė* – latv. *četršķautņū asinszāle* („keturbriaunis“ LLKŽ 146);

T337 lot. *Rumex obtusifolius* – liet. *bukalapė rūgštyne* – latv. *struplapu skābene* (plg. latv. *strups*, -a „striukas, trumpas, nupjautas“ LLKŽ 695; *lapa* „lapas“ LLKŽ 371).

38% latvių kalbos augalų rūšis įvardijančių pažyminių yra išreikšti daiktavardžio kilmininku (a), 19% jų yra sudurtiniai daiktavardžiai (b), pvz.:

a) A177 lot. *Pinus mugo* – latv. *kalnu priede* („kalnų“ LLKŽ 318), plg. liet. *kalninė pušis*;

H209 lot. *Betula pubescens* – latv. *purva bērzs* („pelkės“ LLKŽ 591), plg. liet. *plaukuotasis beržas*;

J164 lot. *Impatiens glandulifera* – latv. *puķu sprigane, milzu sprigane* („gėlių“, „milžinių“ LLKŽ 588; 416), plg. liet. *bitinė sprigė*;

L051 lot. *Festuca ovina* – latv. *aitu auzene* („avių“ LLKŽ 20), plg. liet. *avinis eraičinas*;

M259 lot. *Trifolium medium* – latv. *zirgu āboliņš* („arklių“ LLKŽ 795), plg. liet. *šilinis dobilas*;

b) I146 lot. *Centaurium littorale* – latv. *jūrmalas augstiņš* („pajūrio“ LLKŽ 312), plg. liet. *pajūrinė širdažolė*;

L123 lot. *Moehringia trinervia* – latv. *trejdzīslu mēringija* (latv. *trīs* „trys“ LLKŽ 731, *dzīsla* „gysla“ LLKŽ 185) – liet. *trigyslė smiltagraibė*;

S248 lot. *Medicago falcata* – latv. *sīrpjveida lucerna* („pjautuvo pavidalo“ LLKŽ 666), plg. liet. *geltonžiedė liucerna*;

S276 lot. *Orchis militaris* – latv. *bruņcepuru dzegužpuķe* (latv. *bruņcepure* „šalmas“ LLKŽ 126), plg. liet. *šalmuotoji gegužraibė*.

EnDic2004 žodyne pasitaiko atvejų, kai abiejų straipsnyje aptariamų baltų kalbų augalų rūšių vardai turi vienažodį pavadinimą. Šie tradiciniai, nuo seno vartojami augalų vardai laikytini išimtimis (Gudžinskas, Rašomavičius 2004: 3; Stalažs 2004: 22), pvz.:

H061 lot. *Salix pentandra* – latv. *šķetra*, plg. liet. *virbinis gluosnis*;

I070 lot. *Cerasus avium*, *Prunus avium* – liet. *trešnė*, plg. latv. *saldaiss ķirsis*;

J052 lot. *Vaccinium uliginosum* – liet. *vaivoras* – latv. *zilene*;

K160 lot. *Allium ursinum* – latv. *laksis*, plg. liet. *meškinis česnakas*;

K586 lot. *Salix viminalis* – liet. *žilvitis*, plg. latv. *klūdziņu kārkls*;

L045 lot. *Rubus chamaemorus* – liet. *tekšė* – latv. *lācene*;

M126 lot. *Artemisia absinthium* – liet. *kartusis kietis*, *pelynas* – latv. *vērmele*;

R028 lot. *Salix caprea* – liet. *blindė* – latv. *pūpolvītols*, *blīgzna*;

S241 lot. *Rubus caesius* – latv. *kazene*, plg. liet. *paprastoji gervuogė*.

Tarp lietuvių kalbos augalų rūšių vardų pasitaikė priedėlinių pavadinimų, kurių rūšinis dėmuo reiškiamas daiktavardžio vardininku, pvz.:

J012 lot. *Primula farinosa* – liet. *raktažolė pelenėlė*, plg. latv. *bezdelīg-actiņa* (latv. *bezdelīga* „kregždė“ LLKŽ 112, *actiņa* „akutė“ LLKŽ 17);

K574 lot. *Polygonum bistorta* – liet. *rūgtis gyvatžolė*, plg. latv. *zalkšu sūrene* („žalčių“ LLKŽ 788);

M445 lot. *Lychnis viscaria*, *Viscaria vulgaris* – liet. *gaisrena smaliukė*, plg. latv. *parastā sveķene* („paprastoji“ LLKŽ 511).

Lietuvių ir latvių kalbų augalų rūšių vardai nurodo:

1) augalo būdingą skiriamąjį požymį, anatominę ar morfologinę savybę. Lietuvių kalbos augalų rūšinis dėmuo gali būti reiškiamas priesagos *-inis* (a), įvardžiuotiniu (b) arba sudurtiniu būdvardžiu (c). Latvių kalbos augalų rūšių vardai atitinkamai reiškiami įvardžiuotiniu būdvardžiu (d) arba daiktavardžio kilmininku (e), kuris gali būti sudurtinis (f), pvz.:

a) K166 lot. *Rosa acicularis* – liet. *adatinis erškėtis*, plg. latv. *adatainā roze* („dygliuotas, adatinis“ LLKŽ 18), rus. *игольная роза*, vok. *Nadelrose*, angl. *prickly rose*;

S102 lot. *Hieracium umbellatum* – liet. *skėtinė vanagė*, plg. latv. *četuru tauraga* (latv. *četurš* „kekė; žiedynas, skėtis“ LLKŽ 145), rus. *зонтичная ястребинка*;

b) L337 lot. *Carex vesicaria* – liet. *pūslētoji viksva*, plg. latv. *pūslīšu grīslis* („pūsleliņ“ LLKŽ 592), rus. *пузырчатая осока*;

T355 lot. *Veronica spicata* – liet. *varpotoji veronika*, plg. latv. *vārpu veronika* („varpū“ LLKŽ 762), rus. *колосистая вероника*;

V401 lot. *Salix aurita* – liet. *ausytasis karklas* – latv. *ausainais kārklis* (latv. *ausains* „ausytas“ LLKŽ 97), plg. rus. *ушастая ива*, vok. *Ohrweide*, angl. *eared willow*;

c) J089 lot. *Ranunculus peltatus* – liet. *skydalapis vėdrynas* – latv. *trej-lapu ūdensgundega* (plg. latv. *trīs* „trys“, *lapa* „lapas“ LLKŽ 731; 371), plg. vok. *Schild-Wasserhahnenfuß*;

K476 lot. *Campanula rotundifolia* – liet. *apskritapolis katilėlis* – latv. *apaļlapu pulkstenīte* (latv. *apaļš* „apskritas“ LLKŽ 42, *lapa* „lapas“ LLKŽ 371), plg. rus. *круглолистный колокольчик*, vok. *rundblättrige Glockenblume*;

L163 lot. *Typha latifolia* – liet. *plačialapis švendras* – latv. *platlapu vilkvāļīte* („plačialapē“ LLKŽ 569), plg. rus. *широколистный рогоз*, vok. *breitblättriger Rohrkolben*;

T356 lot. *Moneses uniflora*, *Pyrola uniflora* – liet. *vienaziedė žemoklė* – latv. *vienziēda sūnactiņa* (latv. *viens* „vienas“, *zieds* „žiedas“ LLKŽ 777; 792), plg. rus. *одноцветковая одноцветка*, vok. *einblütiges Wintergrün*, *Moosauge*;

d) E160 lot. *Betula humilis* – latv. *zemaīs bērzs* (latv. *zems*, -a „žemas“ LLKŽ 721), plg. liet. *liekninis beržas*, rus. *низкая берёза*;

E161 lot. *Fagus sylvatica* – latv. *parastais dižskābardis* („paprastasis“ LLKŽ 471), plg. liet. *paprastasis bukas*, angl. *common beech*;

e) H257 lot. *Potentilla argentea* – latv. *sudraba retējs* („sidabrinis“ LLKŽ 639), plg. liet. *tikroji sidabražolė*, rus. *серебристая лапчатка*, vok. *Silber-Fingerkraut*, angl. *silvery cinquefoil*;

H276 lot. *Cuscuta europaea* – latv. *Eiropas vija* (latv. *Eiropa* „Europa“ LLKŽ 736), plg. liet. *paprastasis brantas*, rus. *европейская повилика*;

f) M108 lot. *Epilobium angustifolium*, *Chamaenerion angustifolium* – latv. *šaurlapu ugunspuķe* („siauralapis“ LLKŽ 704) – liet. *siauralapis gaurometis*, plg. rus. *хаменериум узколистный*, vok. *schmalblättriges Weidenröschen*;

T259 lot. *Bidens tripartita* – latv. *trejdaivu sunītis* (latv. *trīs* „trys“ LLKŽ 731, *daiva* „skiltis“ LLKŽ 149) – liet. *triskiautis lakišius*, plg. rus. *трёхраздельная череда*, vok. *dreiteiliger Zweizahn*;

2) augalo spalvą ar dydį – lietuviškas rūšinis dėmuo paprastai reiškiamas sudurtiniu arba įvardžiuotiniu būdvardžiu, latviškas – sudurtinio daiktavardžio kilmininku arba įvardžiuotiniu būdvardžiu, pvz.:

I144 lot. *Prunella grandiflora* – liet. *didžiažiedė juodgalvė* – latv. *lielziedu brūngalvīte, lielā brūngalvīte* (latv. *liels* „didelis“ LLKŽ 381, *zieds* „žiedas“ LLKŽ 792), plg. rus. *крупноцветковая черноголовка*;

K408 lot. *Ranunculus auricomus* – liet. *auksakuodis vėdrynas* – latv. *zeltainā gundega* („auksinis, auksaspalvis“ LLKŽ 789), plg. rus. *золотистый лютик*, vok. *Gold[schopf]-Hahnenfuß*;

L419 lot. *Sesleria caerulea* – liet. *melsvasis mėlikas* – latv. *zilganā seslērīja* („melsvoji“ LLKŽ 793), plg. rus. *голубая сеслерия*;

M383 lot. *Trifolium spadiceum* – liet. *rusvasis dobilas* – latv. *brūnais āboliņš* („rudasis“ LLKŽ 126), plg. vok. *brauner Moorkleei*;

P233 lot. *Rhinanthus minor* – liet. *mažasis barškutis* – latv. *mazais zvargulis* („mažasis“ LLKŽ 404), plg. rus. *малый погребок*, vok. *kleiner Klappertopf*;

P502 lot. *Ribes rubrum* – liet. *raudonasis serbentas, paprastasis serbentas* – latv. *sarkanā jāņoga* („raudonoji“ LLKŽ 641), plg. rus. *красная смородина*, vok. *rote Johannisbeere*, angl. *red currant*;

V117 lot. *Empetrum nigrum* – liet. *juodoji varnauogė* – latv. *melnā vistene* („juodoji“ LLKŽ 407), plg. rus. *чёрная водяника (вороника)*, vok. *schwarze Krähenbeerei*;

3) augalo kilmės vietą – lietuviškas rūšinis dėmuo paprastai reiškiamas priesagos *-inis* būdvardžiu, latviškas – daiktavardžio kilmininku, pvz.:

E146 lot. *Arnica montana* – liet. *kalninė arnika* – latv. *kalnu arnika* („kalnų“ LLKŽ 318) plg. rus. *горная арника*;

L129 lot. *Ranunculus cassubicus* – liet. *kašubinis vėdrynas* – latv. *Kašubijas gundega* („Kašubijos“), plg. vok. *Kassuber-Hahnenfuß*, rus. *кашубский лютик*;

M236 lot. *Rubus arcticus* – liet. *šiaurinė katuogė* – latv. *ziemeļu kaulene* („Sibiro“ LLKŽ 792), plg. rus. *арктическая костяника*, vok. *arktische Himbeere*;

M297 lot. *Trientalis europaea* – latv. *Eiropas septiņstarīte* („Europos“ LLKŽ 811), plg. liet. *miškinė septynikė*, rus. *европейский седмичник*;

O076 lot. *Rosa vosagiaca* – latv. *Vogēzu roze*, plg. liet. *melsvalapis erškėtis*, pranc. *rosier des Vosges*;

P135 lot. *Potentilla norvegica* – latv. *Norvēģijas retējs* („Norvegijos“

LLKŽ 816), plg. liet. *šiaurinė sidabražolė*, rus. норвежская лапчатка, vok. norwegisches Fingerkraut, angl. Norwegian cinquefoil;

P349 lot. *Salix lapponum* – liet. *laplandinis karklas* – latv. *Lapzemes kārklis* („Laplandijos“ LLKŽ 814), plg. rus. лапландская ива, vok. Lapp-landweide, Lappländische Weide;

R240 lot. *Chamaepericlymenum suecicum* – liet. *švedinė sedulaitė* – latv. *Zviedrijas pundurgrimonis* („Švedijos“ LLKŽ 820), plg. rus. шведский дёрен, vok. schwedische Hartriegel;

S245 lot. *Larix sibirica* – liet. *sibirinis taumedis* – latv. *Sibīrijas lapegle* („Sibiro“ LLKŽ 818), plg. rus. сибирская лиственница, vok. sibirische Lärche, angl. Siberian larch;

U020 lot. *Bunias orientalis* – liet. *rytinė engra* – latv. *austruma dižpērkone* („rytų“ LLKŽ 98), plg. rus. восточная свербига;

V073 lot. *Pinguicula alpina* – liet. *alpinė tuklė* – latv. *Alpu kreimule* („Alpių“ LLKŽ 809), plg. rus. альпийская жирянка, vok. Alpen-Fettkraut;

V309 lot. *Elodea canadensis* – liet. *kanadinė elodėja* – latv. *Kanādas elodeja* („Kanados“ LLKŽ 813), plg. rus. канадская элодея;

4) žydėjimo laiką – lietuviškas rūšinis dėmuo paprastai reiškiamas priesagos -inis būdvardžiu, latviškas – daiktavardžio kilmininku, pvz.:

K138 lot. *Pulsatilla vernalis* – liet. *pavasarinė šilagėlė* – latv. *pavasarā silpurene* („pavasario“ LLKŽ 536), plg. rus. весенний прострел, vok. Frühlings-Küchenschelle;

M292 lot. *Rosa majalis* – liet. *miškinis erškėtis* – latv. *maiņa roze* („gegužės“ LLKŽ 393), plg. rus. майская роза, коричная роза, vok. Mairose;

S484 lot. *Leontodon autumnalis* – liet. *rudeninė snaudalė* – latv. *rudens vēlpiene* („rudens“ LLKŽ 611), plg. rus. осенняя кульбаба, vok. Herbst-Löwenzahn, angl. autumn hawkbit;

5) rūšies atradėją ar aprašytoją – latvių kalbos augalų rūšių varduose vartojamas asmenvardinis rūšinis dėmuo, reiškiamas daiktavardžio kilmininku. Lietuvių kalbos rūšių varduose asmenvardinis dėmuo, išreikštas daiktavardžio kilmininku, vartojamas daug rečiau; paprastai rūšis įvardijama pagal kokį nors požymį ir išreiškiama būdvardžiu, pvz.:

K099 lot. *Dactylorhiza fuchsii* – latv. *Fuksa dzegužpirkstīte*, plg. liet. *aukštoji gegūnė*, rus. пальцекожник Фукса, vok. Fuchs-Fingerknabenkraut;

M290 lot. *Viola riviniana* – liet. *Rivinijaus našlaitė* – latv. *Rivina vijolīte*, plg. rus. фиалка Ривиниуса, vok. Rivinus-Veilchen;

S393 lot. *Juncus gerardii* – latv. *Žerāra donis*, plg. liet. *druskinis vikšris*, rus. *ситник Жерара*;

6) augalo augimo vietą – lietuvių nomenklatūroje vartojamas būdvardis, latvių – daiktavardžio kilmininkas, pvz.:

I122 lot. *Viola [canina] montana* – liet. *šilaininė našlaitė* – latv. *kalnu vijolīte* („kalnų“ LLKŽ 318), plg. rus. *горная фиалка*, vok. *Berg-Hundsveilchen*;

J081 lot. *Schoenoplectus lacustris*, *Scirpus lacustris* – liet. *ežerinis mel-das* – latv. *ežera lielmeldrs* („ežero“ LLKŽ 196), plg. rus. *озёрный камыш*;

R150 lot. *Caltha palustris* – liet. *pelkinė puriena* – latv. *purva purene* („pelkės, raisto“ LLKŽ 591), plg. rus. *болотная калужница*;

7) santykį su kitomis rūšimis – lietuvių ir latvių kalbose vartojamas įvardžiutinis būdvardis, pvz.:

K309 lot. *Galium verum* – liet. *tikrasis lipikas* – latv. *īstā madara* („tikroji“ LLKŽ 269), plg. rus. *настоящий подмаренник*, vok. *echtes Labkraut*;

M423 lot. *Cicuta virosa* – liet. *nuodingoji nuokana* – latv. *indīgais vel-narutks* („nuodingasis“ LLKŽ 264), plg. rus. *ядовитый веx*;

P478 lot. *Artemisia vulgaris* – liet. *paprastasis kietis* – latv. *parastā vībotne* („paprastoji“ LLKŽ 511), plg. rus. *обыкновенная полынь*, vok. *gemeiner Beifuß*;

P485 lot. *Dianthus superbus* – liet. *puošnysis gvazdikas* – latv. *krāšņā neļķe* („puošnioji“ LLKŽ 350), plg. rus. *пышная гвоздика*, vok. *Prachtnelke*.

IŠVADOS

Lietuvių ir latvių kalbų augalų genčių vardai, pateikti *EnDic2004* žodyne, yra vienažodžiai, tačiau skiriasi jų raiška. Lietuvių kalbos augalų genčių vardai atitinka Tarptautinio botanikos nomenklatūros kodekso reikalavimus – reiškiami vienaskaitos vardininko linksniu, o latvių kalboje augalų gentys įvardijamos daugiskaitos vardininko linksniu.

Nedidelė dalis darybiškai neskaidomų genčių vardų yra bendra tiek lietuvių, tiek latvių kalbai, nes šie vardai yra atėję iš senosios indoeuropiečių, bendrosios baltų ir slavų kalbų ar tik baltų kalboms būdingos leksikos. Kita, kiek mažesnė, augalų genčių vardų grupelė yra senieji skoliniai, perimti iš finų, slavų ir germanų kalbų. Gerokai daugiau genčių vardų abi kalbos pasiskolino iš lotyniškos nomenklatūros. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lietuvių kalboje lotyniškų skolinių rasta apie 6%, o latvių kalboje dvigubai daugiau – 12%.

Dauguma *EnDic2004* žodyne pateiktų tiek lietuvių, tiek latvių kalbų augalų genčių vardų yra dariniai. Produktiviausias lietuvių kalbos augalų genčių vardų darybos būdas yra priesagų vedyba, latvių – dūryba. Daugiausia augalų genčių vardų yra sudaryta su priesagomis liet. *-enis*, *-enė* ir latv. *-enis*, *-ene*, abiejose kalbose gausu ir deminutyvinių priesagų (liet. *-ytė*, *-utis*, *-utė*, *-ėlis*, *-ėlė*; latv. *-ītis*, *-īte*, *-īņš*, *-īņa*) vedinių. Būdingas latvių kalbos augalų genčių priesagų vedybos ypatumas – genčių vardai dažnai sudaromi su dviem priesagomis: *-en-* + *-īte*.

Lietuvių ir latvių kalbų augalų rūšių vardų rūšinių dėmenų raiška turi panašumų ir skirtumų. Abiejų kalbų rūšiniai dėmenys dažniausiai reiškiami yra būdvardžiais. Lietuvių kalboje rūšiniai dėmenys reiškiami įvardžiuotiniais, priesagos *-inis* ir sudurtiniais būdvardžiais. Latvių kalbos augalų rūšių vardų rūšiniai dėmenys reiškiami įvardžiuotiniais būdvardžiais ir daiktavardžio kilmininku. Daiktavardžio kilmininkas lietuvių kalbos augalų rūšių varduose vartojamas gana retai – tik tada, kai teikiamas asmenvardinis rūšinis dėmuo.

ŠALTINIAI

- EnDic2004* – *Aplinkos apsaugos žodynas EnDic2004* [6039 terminai: suomių, estų, anglų, prancūzų, vokiečių, švedų, lietuvių, latvių, rusų, lotynų k.]/vyr. redaktorius A. Maastik, Helsinki-Tartu: Finnish Environment Institute (SYKE).
- LLKŽ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė doc. dr. Alvydas Butkus, Kaunas. 2003.
- БЭС – *Биологический энциклопедический словарь* Гл. ред. М.С. Гиляров, Москва. 1986. Interneto prieiga: <<http://slovari.yandex.ru/dict/bse/article/00077/30900.htm>>.

LITERATŪRA

- BTŽ 1965: *Botanikos terminų žodynas*. Sudarė Botanikos žodyno komisija. Redagavo prof. dr. J. Dagys (vyr. redaktorius), biol. m. k. A. Lekavičius ir V. Mališauskienė, Vilnius.
- Ėdelmane 1968: Arstniecības augu terminoloģija. – *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 4, 103–107.
- Ėdelmane 1978: Augu nosaukumu darināšanas veidi latviešu valodā. – *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 14, 97–103.
- Gaivenis K. 1985: Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai: Mokslo kalbos kultūros ir terminologijos problemos* 24, 165–178.
- Genelytė A. 2001: Tarptautinis botanikos nomenklatūros kodeksas ir lietuvių terminologija. – *Terminologija* 8, 130–137.
- Gudžinskas Z., Rašomavičius V. 2004: Kelis lietuviškus pavadinimus turinčių augalų genčių nomenklatūra ir jos norminimo principai. – *Botanica Lithuanica* 6, 3–18.
- Karulis K. 2001: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga.
- Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius.
- Kutorga E. 1997: *Botanikos ir mikologijos nomenklatura*, Vilnius.
- LAN 2003 – Ėdelmane I., Ozola Ā. *Latviešu valodas augu nosaukumi*, Rīga.
- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius.
- Skujiņa V. 2002: *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, Rīga.

- Stalažs A. 2004: Botānikas terminoloģijas apakškomisijā apstiprinātie botānikas terminu veidošanas principi. – *Terminoloģijas Jaunumi* 10, Rīga, 22–24.
- Ахманова О. 2005: *Словарь лингвистических терминов*, Москва.
- Кандедаки Т. 1973: К вопросу о номенклатурных наименованиях. – *Вопросы разработки научно-технической терминологии*, Рига, 60–70.

LITHUANIAN AND LATVIAN PLANT NAMES IN THE *ENVIRONMENTAL DICTIONARY ENDic2004*

The article deals with botanical nomenclature of the Baltic languages. It analyses more than 300 Lithuanian and Latvian names of plant genera and over 430 names of species taken from the *Environmental Dictionary EnDic2004* in nine languages which was published in 2004 by the Finnish Environment Institute. Plant names are analysed in respect of origin and word-formation. An attempt is made to establish similarities and differences of the Lithuanian and Latvian names of plant genera and species.

Lithuanian and Latvian names of plant genera from *EnDic2004* are one-word names, but they have different expression. Lithuanian names of plant genera meet the requirements of the International Code of Botanical Nomenclature (ICBN) – they are presented in nominative case in singular. Latvian genera of plants are presented in the nominative case in plural.

Lithuanian and Latvian names of plant genera were divided into two groups: names irresolvable in respect of derivation and word-formations.

Some names irresolvable in respect of derivation were inherited from Indo-European (Lith. *beržas* – Latv. *bērzi* (birch)), Baltic-Slavic (Lith. *liepa* – Latv. *liepa* (lime)) or purely Baltic (Lith. *apynys* – Latv. *apinis* (hop)) vocabulary and they are common for both Lithuanian and Latvian languages. Another rather small group is comprised of old borrowings taken from Finnic (Lith. *kadagys* – Latv. *kadiķi* (juniper)), Slavic (Lith. *mėta* – Latv. *mētra* (mint)) and Germanic languages (Lith. *vikis* – Latv. *vīķis* (vetch)). Both languages have also borrowed many more names from Latin (Lith. *lobelija* – Latv. *lobēlija* (lobelia)). There are more such borrowings in Latvian than in Lithuanian.

The majority of Lithuanian and Latvian names of plant genera presented in *EnDic2004* are derivatives or compounds. The most productive way of name creation is suffixation in Lithuanian and compounding in Latvian. The most productive suffixes are *-enis* (*bruknenis* (azalea)), *-enė* (*gebenė* (ivy)) in Lithuanian and *-enis* (*titenis* (bindweed)), *-ene* (*gandrene* (crane's-bill)) in Latvian. In both languages diminutive suffixes are popular: *-ytė* (*barborytė* (wintercress)), *-utis* (*barškutis* (yellow-rattle)), *-utė* (*medutė* (may lily)), *-ėlis* (*katilėlis* (bellflower)) and *-ėlė* (*ramunėlė* (camomile)) in Lithuanian; *-iņš* (*āboliņš* (clover)), *-iņa* (*žagatiņa* (may lily)), *-ītis* (*cīrulītis* (corydalis)) and *-īte* (*atraitnīte* (pansy)) in Latvian. A specific characteristic of Latvian suffixation is the usage of two suffixes *-en-* + *-īte* (*ziemenīte* (milkwort)). In both languages compounds are frequent, but prefixation is rare.

Lithuanian and Latvian names of species have similarities and differences. Most frequently a specific component of the name of species in both languages is an adjective. Specific components of Lithuanian names of species are expressed in definite adjectives (*paprastoji rykštenė* (goldenrod)), adjectives with the suffix *-inis* (*pievinis*

katilēlis (spreading bellflower)) and compound adjectives (*īvairialapē usnis* (heterophyllous thistle)). Specific components of Latvian names of species are expressed in definite adjectives (*mazais ūdensziņš* (common duckweed)) and in the genitive of a noun (*kalnu priede* (dwarf mountain pine)). In Lithuanian the genitive of a noun is used rarely – only when the specific component of the name of species is a personal name.

Gauta 2009-12-04

Solvita Labanauskienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas: labanauskiene@lki.lt